

ЕТНОСОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВОСЛАВНИХ ІЄРАРХІВ НА ТЛІ ЕПОХИ ПРОСВІТНИЦТВА

В статті розкрито характерні риси та особливості діяльності українських православних ієрархів епохи Просвітництва. Зазначено, що головними провідниками й визначними представниками цієї доби стали вихованці Києво-Могилянської академії, яка формувала у своїх учнів стійку просвітницьку позицію. Це яскраво засвідчує творча спадщина українських православних ієрархів, які на ті часи вели провід у всіх сферах суспільного життя. Зроблено висновок, що українські архієреї усвідомлювали свою головну місію в тому, щоб бути ревними просвітниками – засновниками і патронами навчальних закладів, завзятими книголюбам, активними проповідниками. Цими якостями вирізнялися українські архієреї, розкриваючи своєю діяльністю сутність епохи Просвітництва.

Ключові слова: етносоціальний портрет, українські православні ієрархи, епоха Просвітництва, Києво-Могилянська академія, церковна еліта.

XVIII ст. увійшло в історію України як доба Просвітництва. Її головними провідниками й визначними представниками стали вихованці Києво-Могилянської академії, яка формувала у своїх учнів стійку просвітницьку позицію. Це яскраво засвідчує творча спадщина українських православних ієрархів, які на ті часи вели провід у всіх сферах суспільного життя.

Задаючись питанням, як ставилися до просвітництва діячі тієї епохи, сучасний учений І. Торбаков проаналізував різні аспекти діяльності вихованців Києво-Могилянської академії в Україні та в Росії. «З середини 18 століття, – пише дослідник, – дієслово «просвічувати» означало передусім «багато перекладати», «багато писати», «багато видавати». Адже етимологічна основа поняття «світло» – завжди асоціювалася на Русі з навчанням, а останнє – з книгою»¹. Цю думку продовжила В. Нічик: «18 століття осмислювалося як століття книги, розуму, навчання. Передбачалося, що цей процес включає і написання книги і її переклад, і видання, і тлумачення, і розуміння, і навчання, а відтак, вдосконалення і переображення як окремої людини, так і всього суспільства, тобто послідовну співдію і теоретичного і практичного розуму»².

У даній статті автор ставить за мету на матеріалах творчої спадщини українських ієрархів XVIII ст. розкрити їхнє розуміння просвітництва в окремих сферах архієрейської діяльності – запровадження освіти, книжкової справи, проповідництва, ставлення до Альма-матері – Києво-Могилянської академії, тощо.

Архієрей – просвітник

Ставлення до просвітництва як сфери інтелектуальної діяльності, спрямованої на підвищення освітнього рівня народу, було властиве ще для діячів XVII ст., починаючи від митрополита Петра Могили. Це добре усвідомлювали й архієреї XVIII ст. Як видно з окремих творів і листування, особливу увагу вони надавали справі освіченості довіреної їм пастви. Так, Київський архієпископ Варлаам Ванатович вбачав в освіті головний засіб викорінення антиморальних вчинків духовенства. 13 листопада 1723 р. він видав розпорядження про обов'язкове навчання дітей духовенства у Києво-Могилянській академії «для наученія латинскаго языка и изысканія премудрости, яже есть всему благу корень и человеческому житію добрая наставница»³. Після того як Синод в серпні 1721 р. заборонив друкувати конклюдії з філософії та богослов'я, архієпископ Варлаам звернувся в липні 1728 р. до Синоду з поданням, у якому вказував, що від цих конклюдій і дедикацій «происходит будет Коллегии училищной похвала со учителями по трудолюбию и ученію, а ученикам к ученію умножатися охота и возрастати будет любомудріе»⁴.

Київський архієпископ Варлаам Ванатович *

Київський митрополит Арсеній Могиллянський

Київський митрополит Арсеній Могиллянський, який 1758 р. увів шнурову книгу на збір пожертв для будівництва нової академічної бурси, наголошував у передмові на важливості цієї благочинної акції: «имѣя же неусипное попеченіе о благостроеніи паствы нашея, которое посредством учительных людей получается, також о приращеніи ползи отъчеству и о просвѣщеніи науками умов малороссійского шляхетства»⁵.

Приклад київських ієрархів щодо розвитку освіти на українських землях наслідували й зверхники інших єпархій, які відкривали на місцях колегіуми за зразком Києво-Могиллянської академії. Так, уже в перших указах Переяславського і Бориспільського єпископа Арсенія Берла наголошувалося, що будівництво та улаштування Переяславського колегіуму – «общая потреба, а не наша персональная архиерейская, так со всего общества и вспомошествование к строению сказанных школ быгг должно»⁶. Докладаючи всіх зусиль для започаткування колегіуму, Берло так наголошував на важливості його відкриття: «В тѣх же училищах, як даст Бог устроить, священническія и церковно-причетническія дѣти святаго ученія имѣют обучатися, что будет к большей славь и прославленію имени Божія, к пользѣ же отечества»⁷.

Як висловлювався хіротонований 1776 р. на єпископа Переяславського і Бориспільського Іларіон Кондратковський, «первой и самой главнѣйшей есть долг Архіерея и пастыря – тщится о просвѣщеніи паствы своя»⁸. Показове бачення преосвященним системи викладання, що видно з його листа до Могильовської духовної консисторії від 5 листопада 1797 р., у якому він дає свої конкретні пропозиції щодо найоптимальнішого викладу шкільних предметів у місцевій семінарії⁹. Особливого значення у процесі підготовки майбутніх високоосвічених пастирів Іларіон Кондратковський надавав викладанню богослов'я: «Не неизвѣстно, что духовныя на том болѣ предметѣ учреждаются, чтобы, народ получил в свою паству, быть ему учителями, наставниками и проповедниками и утверждать-бы оной поученіями в благонравіи, в благочестіи и честности»¹⁰.

Настановлені на російські єпархії архієреї з вихованців Києво-Могиллянської академії не менш ревно ставилися до своїх просвітницьких обов'язків, убачаючи своїм першочерговим завданням відкриття латинських шкіл за прикладом своєї «Альма-матері». Зокрема, висвячений

* Цей та інші, представлені у цій статті, портрети українських православних ієрархів взяті з портретної галереї Київської православної богословської академії УПЦ КП.

1758 р. на єпископа В'ятського і Великопермського Варфоломій Любарський відразу відновив діяльність В'ятської семінарії, започаткованої його попередником Лаврентієм Горкою. Пізніше в донесенні Синоду він так мотивував свої дії: «В самом началъ прибытія моего в епархію за нужднѣйшей и самопотребнѣйшей долг наш почли мы упадшее за антецессора нашего покойнаго преосвященнаго Антонія єпископа Вятскаго, по притчинам крайних невозможностей, славяно-латинскаго діалекта ученіе паки в цвѣтущее благосостояніе возобновить»¹¹.

Висвячений 26 вересня 1742 р. на митрополита Тобольського і всього Сибіру Антоній Нарожницький в листі до Синоду вказував, що в його єпархії, де проживало багато розкольників і людей різних вірувань, потрібно було для підготовки освічених священників відкрити «на первый случай самую скудную семінарію с философією и богословієм»¹². Настановлений у 1767 р. на Воронежську кафедру єпископ Тихін Якубовський склав інструкцію для місцевої семінарії, в якій вказував, що на учнів не варто діяти погрозами, а «увещанием, изъяснением пользы Церкви святой, отечеству и самим учащимся, от учения проистекающей»¹³.

*Єпископ Білоруський і Могильовський
Георгій Кониський*

*Архієпископ Новгородський і Великолуцький
Феофан Прокопович*

На важливості відкриття семінарії особливо наголошував і єпископ Білоруський і Могильовський Георгій Кониський. Вже в першому своєму донесенні до С.-Петербургу від 3 лютого 1756 р. він підкреслив: «семинарии для священнических детей весьма нужно быть...»¹⁴, а у листі до імператорського духівника від 19 травня 1757 р. заявив, що семінарія йому важливіша, ніж будівництво церкви, і саме в ній він бачить засіб для порятунку православ'я в Білорусі¹⁵. Ці слова білоруського архіпастиря-українця абсолютно суголосні з тими, які століттям раніше висловив Київський ієрарх Іов Борецький, що засвідчує спадкоємність просвітницьких установок українських ієрархів.

У творах і листуванні українських архієреїв XVIII ст. часто трапляються вислови, що розвиток освіти послужить на «общее благо», «в пользу отечеству». Крім започаткування навчальних закладів й опікування ними, на «общее благо» мали служити й інші заняття, зокрема написання творів на користь Церкви.

Варто зазначити, що на початку XVIII ст. Петро I в дусі західної традиції епохи Просвітництва, що базувалася на теорії суспільного договору, проголосив «общее благо» головним принципом своєї реформаційної діяльності. З тих пір в політичному лексиконі Росії вже не вибували

терміни «общее благо или добро», «общая или всенародная польза» й ін. подібні варіанти¹⁶. На «общее благо» мали працювати всі категорії населення. Особливо популярною у ці часи стає ідея залежності суспільного розвитку від поширення освіти. Особливе місце в її розробці належало архієпископу Новгородському і Великолуцькому Феофану Прокоповичу, який вважав освіту й знання джерелом могутності та добробуту суспільства. Його погляди щодо користі освіти «для блага вітчизни» знайшли яскраве відображення у відомому трактаті «Духовний Регламент», де, зокрема, ішлося: «когда нѣтъ свѣта ученія, то нельзя быть и церкви доброму поведенію, и нельзя не быть и нестроенію, и многим, смѣха достойным суевѣріям, еще же, роздорам и пребезумным ересям, а посему вельми ко исправленію церквѣ полезно сіе, дабы всякій епископ имѣл в домѣ или при домѣ своем школу для дѣтей священнических или и прочих, в надежду священства определенных»¹⁷.

Лейтмотивом ставлення Феофана Прокоповича до освіти, як необхідної умови для суспільного розвитку, може бути його вислів із листа до професорів Києво-Могилянської академії (близько 1716 р.) «Хай просвіта хвилює вік»¹⁸. Свого роду апологією освіти є й інший твір Прокоповича – «Разговор гражданина с крестьянином и певцом», де стверджується перемога знання над невіглаством¹⁹.

Архієрей – вихованець Києво-Могилянської академії

Показове особливе ставлення українських архієреїв до своєї Альма-матері – Києво-Могилянської академії, яке вони висловлювали в листуванні й підтверджували своїми діями.

Київський митрополит Арсеній Могилянський, який своєю грамотою від 1 червня 1764 р. увів нову навчальну інструкцію для Києво-Могилянської академії, наголошував на її меті: «Имѣя пастырское попечение о учрежденіи в той Академіи нашей добрых порядков ко утвержденію и разширенію полезных церквѣ святѣй ученій, тамо производимых»²⁰.

Варто зазначити, що в уведених до наказів українських депутатів Комісії Нового Уложення окремих пунктах, які стосувалися Києво-Могилянської академії, митрополит Арсеній просив урівняти Київську Академію з Московською «... в разсужденіи толь изобильной пользы от ученія, в Академіи Киевской производимаго». Також він зауважував на тій користі, яку вона приносить для держави: «В государственных дѣлах тѣм больше пользы от онаго ученія чувствовать можно, чѣм вящщую ревность и усердіе обучающееся в Академіи Киевской юношество к оним дѣлам оказывает»²¹.

Єпископу Смоленському і Дорогобузькому Гедеону Вишневському належить відома похвала Києво-Могилянській академії, заслугою якої був розвиток освіти в усій Російській імперії: «Изобиловала всегда учеными людьми дієцезія вашего Преосвященства Академія Киевская и имѣла себѣ честь сицевую, что отъ нея, аки с преславных оных Афин, вся Россія источник премудрости почерпала, и вся своя новозаведенныя училищныя колоніи напоила и израстила»²². Звертаючись 17 липня 1739 р. у листі до архієпископа Київського і Галицького Рафаїла Заборовського з проханням направити викладачів для Смоленської семінарії, єпископ Гедеон наголошував на значущості цього акту: «Умножит же и еще себе славу [Академія – прим. авт.], егда и в смоленскую, от нея ж насажденную колонію и уже довольными одѣянную классами, изведет на жатву дѣлателей і вспоможет собирать плоды богоугодныя и душеспасительныя»²³.

За прикладом Києво-Могилянської академії, яку її учні та викладачі за античною традицією часто називали «Київськими Афінами», «Геліконом», «Парнасом», ієрархи – засновники колегіумів – також намагалися звеличити свої навчальні заклади. Так, у передмові до збірника «Алфавіт рифмами сложенный» (Чернігів, 1705) міститься присвята Чернігівському колегіуму, у якій Іоанн Максимович називає його «Чернігівськими Афінами»²⁴. Його наступник – архієпископ Антоній Стаховський у листі до Рафаїла Корсака від 4 листопада 1716 р. повідомляв: «Оучилищ Коллегіум Чернѣговского давно суть отверзтые дверы, в ня же не мало студентов вшедши, сладчайшим пр[е]м[у]дря Палляды оуслаждаются оученіем и не тѣсно вмѣщаются»²⁵.

Прикметно, що в тогочасній освітній практиці склалася традиція відзначення пам'яті свого патрона-засновника: звеличуючи ієрархів, які опікувалися Києво-Могилянською академією та створеними на її зразок навчальними закладами, останні тривалий час носили їх імена: Києво-Могилянська академія – на честь Петра Могили, Києво-Могиляно-Заборовська академія – на честь Рафаїла Заборовського, Колегіум архієпископо-Максимовичевський Чернігівський – на честь Іоанна Максимовича, Тихоріанська академія (Харківський колегіум) – на честь Єпифанія Тихорського, Берліанський (Переяславський) колегіум, – на честь Арсенія Берла.

Архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський
Іоанн Максимович

Митрополит Ростовський і Ярославський
Димитрій Туптало

Архієрей – книголюб

Окреслюючи духовні пріоритети українських архієреїв ранньомодерного часу, варто зазначити також їх особливе ставлення до книги. Любов до книг, розуміння їх значення та високої художньої вартості вони винесли ще зі стін Києво-Могилянської академії та зберігали потім усе життя.

Свій творчий доробок на благо Православної Церкви українські преосвященні розцінювали як головну справу свого життя. Показовим у цьому контексті є позиція архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського Лазаря Барановича. «Единственное мое желаніе, – писав він у листі до Печерського архімандрита Інокентія Гізеля, – чтобы оставил по себѣ труды мои на пользу церкви Божіей и заслужил от людей добрую память»²⁶. Прикметна також образна характеристика своїх творів, яку подав Баранович у своєму листуванні: «Мой труд – щенок против льва; но пусть и он тьякает на супостата, а потом заревет лев, а между тѣм Бог затрубит моими, или паче своими трубами <...>. Все основано на исторических свидѣльствах; желательнo только, чтобы слова были нѣжнѣе елєя и онѣ будут обнаженными мечами»²⁷.

Все своє життя присвятив роботі з книгами митрополит Ростовський і Ярославський Димитрій Туптало. Як писав він у своїй духовній: «не стяжевал имѣнія и мшелоимства, кромѣ книг святых»²⁸. Святитель так любив літературну справу, що просив чорнові рукописи своїх творів покласти разом із ним в могилу²⁹. Стефан Яворський в листі до Димитрія Туптали від 19 грудня 1707 р. так охарактеризував значення його літературної праці: «Вы совершили и совершаете дело, которое не может уничтожить ни гнев Зевса, ни огонь, ни ржавчина, снедающая железо»³⁰.

Показовий також вислів Феофана Прокоповича з вірша «До читача, прихильного до книжки Квяткевича», який характеризує ставлення автора до книги: «Книжку проглянувши цю, не змарнуєш дозвілля, читачу, – Схожа на квітку вона з плодом, захованим в ній»³¹.

Ставлення архієреїв до книги, бажання розпорядитися нею з провітницькою чи благодійною метою фіксують написи на книгах. Так, архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський Антоній Стаховський залишив у подарунок для своєї резиденції Євангеліє московського друку 1703 р.,

про що свідчив запис: «Року божого 1720 построися сіе евангеліе тцаніем и иждивеніем келейным недостойнаго архієпископа чернѣговскаго Антонія Стаховскаго до храму Св. Страстотерпец Бориса и Глѣба в дом архіерейскій в чернѣговѣ град, за отпушеніе грѣхов»³².

Проте найбільшим книголюбом можна вважати митрополита Рязанського і Муромського Стефана Яворського. Яскравим тому підтвердженням є його зворушлива поезія «Прощання з книгами»: «Идите, милые книги, прежде так часто находившіяся в моих руках! Идите счастливо, уже иных умы питайте и нектар ваш изливайте другим! Вы были моим богатством, моею славою, моим раем, моим утешением. Вы меня прославили, дали имени моему известность, чрез вас снискал я любовь великих мужей»³³. Латиномовний вірш Яворського був складовою його тестаменту, згідно з яким він вирішив передати заснованому ним Ніжинському Благовіщенському монастиреві свій найцінніший спадок – колекцію книг, зібраних упродовж життя. Тестамент містив детальні вказівки щодо зберігання книг, зазначаючи, що за їх розтрату винуватця чекає прокляття³⁴.

*Митрополит Рязанський і Муромський
Стефан Яворський*

Архієрей – проповідник

Важливого значення уваги київські й інші українські преосвященні надавали розвитку проповідництва, добре розуміючи його велике виховне та просвітницьке значення.

Київський митрополит Арсеній Могилянський, реалізуючи настанови Петра Могили щодо розвитку проповідництва в Києво-Могилянській академії, зобов'язав 1758 р. її викладачів говорити проповіді у всі недільні дні, зазначаючи, що завдяки цьому «ученикам же и народу знатное удовольствие и польза сугубая будет»³⁵. Визначаючи особливу роль проповідників, Могилянський закріпив за ними привілейоване становище: «яко учителным людям и трудящимся в проповѣди слова Божія, в тѣх монастырях быть соборными, по намѣстниках первими»³⁶.

Димитрій Туптало – один із найкращих проповідників свого часу, порівнюючи богословів-просвітників із ченцями-пустельниками, так оцінював роль проповідництва в суспільному житті: «Овии (пустинножители) имуще благодать, о себѣ точию попечение имѣют. Иные же (учители и слова Божія проповѣдники) инѣх души ползовати тцатся; сии онѣх много преимѣют»³⁷.

Святитель наголошував, що завдання архієрея – не лише в тому, щоб виголошувати проповіді в храмі, а й зберегти їх для народу у формі надрукованого збірника: «Моему сану (егоже нѣсм достоин) надлежит слово Божіе проповѣдати не точию языком, но и пишущею рукою. То мое дѣло, то мое званіе, то моя должность»³⁸. У листі до свого друга Стефана Яворського від 24 лютого 1708 р. Димитрій Туптало радив йому зібрати й опублікувати власні проповіді, вказуючи, що «хоть и труд множайший поднимется, но и воздаяніе немало от Бога уготовается»³⁹.

Іларіон Кондратовський, котрий обіймав почергово Переяславську, Новгород-Сіверську і Могильовську єпархії, радив своїм підопічним, яких заходів варто вжити в місцевих навчальних закладах, зокрема в Могильовській духовній семінарії, для розвитку проповідництва на користь народу – «утвѣрждать-бы оной поученіями в благонравіи, в благочестіи и честности»⁴⁰.

В'ятський єпископ Антоній Ілляшевич, турбуючись розвитком проповідництва у своїй єпархії, намагався стимулювати вчителів, охочих стати проповідниками, додатковими коштами

за кожну виголошену проповідь – «дабы наибольшую им к тому охоту и ревностнейшее к снисканию в сложеніи проповѣдей каждому от времени до времени лучшаго искусства раченіе придать»⁴¹.

Варто зазначити, що, підкреслюючи велике значення проповіді для суспільства, архієреї-проповідники XVIII ст., на відміну від своїх попередників, по іншому визначали її мету і форми виголошення. Так, Феофан Прокопович, критично сприймаючи наслідування польської схоластичної риторики, у «Духовному регламенті» ставив перед проповідниками вимогу простоти, зрозумілості і практичної користі, зокрема, щоб вони проповідували «с доводами Священнаго Писання о покаянии, об исправлении жития, о почитании властей, истребляли суеверия, вкореняли в сердца людские страх Божий»⁴². Подібним чином Георгій Кониський у першому слові перед білоруською паствою сформулював свою програму проповідницької діяльності. Зазначаючи, що «проповедь на стража-епископа наложена, яко долг некий»⁴³, архієрей продовжував: «свидетельствуюсь Богом живым, что басней и вымыслов человеческих говорит пред вами не стану, и прений более вредных, нежели полезных, предлагать вам не захочу ... долг мой говорит вам «слова Господня, слова чиста»⁴⁴.

Отже, творча спадщина українських ієрархів XVIII ст. підтверджує, що вони у своїй діяльності були переконаними просвітниками. Їхня позиція була цілком свідомою й виходила з тих установок, які сформувала в них Києво-Могилянська академія. Вищі церковні діячі з її вихованців усвідомлювали свою головну місію в тому, щоб бути ревними просвітниками – засновниками і патронами навчальних закладів, книголюбам, активними проповідниками. Цими якостями вирізнялися українські архієреї, розкриваючи своєю діяльністю сутність епохи Просвітництва.

¹ Торбаков И. Б. Литературно-издательская деятельность воспитанников Киево-Могилянской академии (Петербург 1760–1780) // *Философская и социологическая мысль*. – 1991. – № 10. – С. 113–114.

² Нічик В. М. Києво-Могилянська академія і німецька культура. – К., 2001. – С. 96.

³ Пясецкий А. Время Варлаама Ванатовича, архиепископа Киевского и Галицкого, в истории Полтавской епархии: (1722–1730) // *Полтавские епархиальные ведомости*. – 1897. – № 8–10. – С. 334.

⁴ Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст.: Енциклопедичне видання / Упор. З. І. Хижняк. – К., 2001. – С. 99.

⁵ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Отделение II / Под ред. Н. И. Петрова. – Т. III. – К., 1906. – С. 243.

⁶ Павловский И. Ф. Из первой поры существования Переяславской семинарии // *Полтавские епархиальные ведомости*. – 1878. – № 2. – С. 94.

⁷ Лазаревский А. Из семейной хроники Берлов // *Киевская старина*. – 1899. – Январь. – С. 114.

⁸ Горючко П. Иларион Кондратовский, епископ Могилевский и Полоцкий. – Могилев, 1902. – С. 7–8.

⁹ Там само. – С. 8.

¹⁰ Там само.

¹¹ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Т. II. – К., 1905. – С. 427–428.

¹² Києво-Могилянська академія в іменах. – С. 385.

¹³ Никольский П. В. Инструкция преосвященнаго Тихона II, данная Воронежской духовной семинарии // *Воронежские епархиальные ведомости*. – 1898. – № 11. – С. 483–485.

¹⁴ Буглаков М. Преосвященный Георгий Конисский, архиепископ Могилевский. – Минск, 2000. – С. 107.

¹⁵ Матвішин Я. О. Нові матеріали до біографії Георгія Кониського (1717–1795) // *Рукописна та книжкова спадщина України*. – 1993. – № 1. – С. 44.

¹⁶ Шарф Клаус. Монархия, основанная на законе, вместо деспотии. Трансфер и адаптация европейских идей и эволюция воззрений на государство в России в эпоху Просвещения // «Вводя нравы и обычаи Европейские в Европейском народе»: к проблеме адаптации западных идей и практик в Российской империи / отв. сост. А. В. Доронин. – М., 2008. – С. 33.

¹⁷ [Прокопович Феофан]. *Духовный Регламент*. – М., 1804. – С. 31, пор. 47.

¹⁸ Прокопович Феофан. *Філософські твори в трьох томах*. – Т. 3. – К., 1981. – С. 200.

¹⁹ Литвинов В. Чи був Теофан Прокопович раннім просвітником? // *Київська Академія*. – Ч. 2–3. – К., 2006. – С. 67.

- ²⁰ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Т. II. – К., 1905. – С. 281–283.
- ²¹ Там само. – Т. III. – К., 1906. – С. 425.
- ²² Цит. за: Аскоченский В. Киев с древнейшим его училищем, Академиею. – К., 1856. – Ч. 2. – С. 87.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Посохова Л. Ю. На перехресті культур, традицій, епох. Православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. – Харків, 2011. – С. 90.
- ²⁵ Листування духовних осіб з архіву князя В. Д. Голіцина до впливової шляхетської родини Корсаків з української козацької старшини, родичів гетьмана Івана Самойловича, за 1713–1773 роки // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. 1909–1910 гг. – Вып. 8. – Чернигов, 1911. – С. 132.
- ²⁶ Письма преосвященного Лазаря Барановича. – Чернигов, 1865. – С. 80.
- ²⁷ Там само. – С. 143–144.
- ²⁸ Иерархи Ростовско-ярославской паствы в преемственном порядке, с 992 года до настоящего времени. – Ярославль, 1864. – С. 181.
- ²⁹ Заседание Черниговской губернской архивной комиссии, посвященное памяти святителя Димитрия, митрополита Ростовского // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. 1909–1910 гг. – Вып. 8. – Чернигов, 1911. – С. 27.
- ³⁰ Федотова М. А. Эпистолярное наследие Димитрия Ростовского. – М., 2005. – С. 252.
- ³¹ Прокопович Феофан. Філософські твори в трьох томах. – Т. 3. – С. 349.
- ³² [Филарет (Гумилевский)]. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 2. – Чернигов, 1873. – С. 52.
- ³³ Рункевич С. Учреждение и первоначальное устройство святейшего правительствующего Синода (1721–1725). – СПб., 1900. – С. 172.
- ³⁴ Маслов С. Библиотека Стефана Яворского. – К., 1914. – С. 23.
- ³⁵ Корольков К. Арсений Могилянский, митрополит Киевский, и его заботы об улучшении проповеднического дела (во второй половине XVIII века) // Киевские епархиальные ведомости. – 1875. – № 12. – С. 413.
- ³⁶ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Т. II. – С. 283.
- ³⁷ Федотова М. А. Эпистолярное наследие Димитрия Ростовского. – С. 140.
- ³⁸ Шляпкин И. А. Св. Димитрий Ростовский и его время (1651–1709 гг.). – СПб., 1891. – С. 438.
- ³⁹ Федотова М. А. Эпистолярное наследие Димитрия Ростовского. – С. 142–143.
- ⁴⁰ Горючко П. Иларион Кондратковский, епископ Могилевский и Полоцкий. – С. 8.
- ⁴¹ Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Т. 1. – Казань, 1914. – С. 750.
- ⁴² [Прокопович Феофан]. Духовный регламент. – С. 66–67.
- ⁴³ Слова и речи Слова и речи Георгия Конисского, архиепископа Могилевского. – Могилев, 1892. – С. 57.
- ⁴⁴ Там само. – С. 58.

В статье раскрыты характерные черты и особенности деятельности украинских православных иерархов эпохи Просвещения. Отмечено, что главными проводниками и выдающимися представителями этой эпохи стали воспитанники Киево-Могилянской академии, сформировавшей у своих учеников стойкую просветительскую позицию. Об этом ярко свидетельствует творческое наследие украинских православных иерархов, которые в те времена были ведущими деятелями во всех сферах общественной жизни. Сделан вывод, что украинские архиереи осознавали свою главную миссию в том, чтобы быть ревностными просветителями - учредителями и патронами учебных заведений, большими книголюбями, активными проповедниками. Эти качества отличали украинских архиереев, определяющих своей деятельностью сущность эпохи Просвещения.

Ключевые слова: этносоциальный портрет, украинские православные иерархи, эпоха Просвещения, Киево-Могилянская академия, церковная элита.

The features and characteristics of the activities of the Ukrainian Orthodox hierarchs of the Enlightenment are revealed in the article. It is emphasized, that the main conductors and prominent representatives of this age were pupils of the Kyiv-Mohyla Academy, which formed a stable educational position among its students. This clearly testifies to the creative heritage of Ukrainian Orthodox hierarchs, who at that time led the leadership in all spheres of public life. It is concluded, that the Ukrainian bishops realized their main mission to be zealous educators – founders and patrons of schools, great book lovers, active preachers. These qualities distinguished Ukrainian bishops, revealing the essence of the Enlightenment.

Keywords: Ethnosocial portrait, Ukrainian Orthodox hierarchs, Enlightenment, Kyiv-Mohyla Academy, Church elite.